

Även utan arbetstidsförkortning fortsätter vår fritid att öka

ANDREAS HÅKANSSON

Ett grundläggande men komplicerat val som både samhällen och individer ställs inför är hur tillgängliga resurser ska fördelas mellan konsumtion av varor och tjänster, å ena sidan, och konsumtion av fritid, å andra sidan. Detta inlägg tar sin utgångspunkt i statistik kring hur vår arbetade tid och fritid har förändrats under de senaste decennierna och visar att vår tillgängliga fritid har fortsatt att öka under hela perioden. Denna ökning beror bara till en liten del på reformer i arbetslagstiftningen, såsom minskad arbetsvecka och mer lagstiftad semester. Vår fria tid kommer därför sannolikt att fortsätta att öka på bekostnad av tid i arbete, även utan direkta lagstiftningsåtgärder.

BNP per capita har ökat med 16 procent under perioden 2002–12 (SCB 2014). Den totala konsumtionen av varor och tjänster har ökat än snabbare, 25 procent mellan samma år (Konsumentverket 2013). Denna typ av jämförelser får många debattörer att hävda att samhället och/eller individen har ökat sin konsumtion på bekostnad av ökad fritid, vilket inte sällan kopplas till negativt laddade begrepp såsom ”överkonsumtion” och ”affluenza”. Några internationellt uppmärksammade exempel är Kasser (2003) och de Graaf m fl (2005). Internationell statistik visar också mycket riktigt att den generella trenden mot allt färre arbetade timmar per vecka för personer i arbete har mattats av sedan 1990-talet (OECD 1998; Sangheon m fl 2007). Detta används i debatten som stöd för hypotesen att vi lägger merparten av vår välbefinningsökning på konsumtion. Men jämförelsen haltar om vi inte

samtidigt förstår hur vår tillgängliga fritid har utvecklats under samma period, och vi riskerar att begå misstag om vi glömmer bort vilka faktorer som påverkar förändringar i mängden tillgänglig fritid.

Genomsnittlig arbetad tid

Statistiska centralbyrån (SCB) undersöker i Arbetskraftsundersökningen (AKU) bl a omfattningen av förvärvsarbete i Sverige. Det totala antalet arbetade timmar har ökat något (1,5 procent) mellan 1968 och 2011, men under samma period har folkmängden ökat betydligt snabbare. För att diskutera arbete och fritid i Sverige är det intressant att undersöka utvecklingen av den genomsnittliga arbetade tiden utslaget på hela befolkningen. Figur 1A visar detta genomsnittliga antal arbetade timmar per vecka. Den genomsnittliga arbetstiden har under perioden minskat med 15 procent, vilket motsvarar 2,6 timmar per vecka och person. Skillnaden beror inte på att färre personer befinner sig i arbetsför ålder, vilket framgår av figur 1B, där det totala antalet timmar har slagits ut på antalet personer i folkmängden i arbetsför ålder (16–64 år). Minskningen uttryckt per person i arbetsför ålder är t o m lite större än utslaget på hela folkmängden: 14 procent eller 3,7 timmar per vecka och person (SCB 1973–2014).

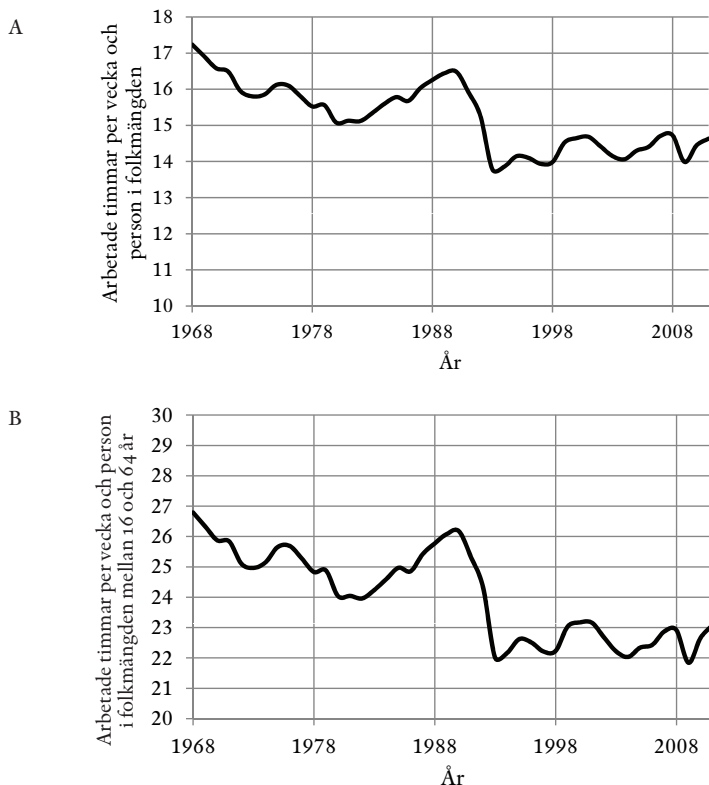
Minskningen är inte konstant under perioden: Det har funnits perioder av såväl ökning som minskningar i den genomsnittliga arbetstiden. Förändringarna kan delas in i fyra faser. Första fasen präglas av en relativt konstant avtagande arbetstid. Denna pågår från periodens start och fortsätter till 1980, då arbetstiden ökar igen. Trenden bryts skarpt i och med inträdet i 1990-talskrisen. Den lägre nivån i genomsnittlig arbetad tid har kvarstått in i 2000- och 2010-talen med smärre fluktuationer.

SCB utför också en annan under-

INLÄGG

Andreas Håkansson är universitetslektor på Högskolan Kristianstad. Han forskar kring konsumtion och konsumentbeteende i den tvärvetenskapliga forskningsgruppen för Mat- och måltidskunskap. andreas.hakansson@hkr.se

Figur 1
Arbetade timmar per
vecka och person

Anm: Beräknade per person i folkmängden (A) eller per person mellan 16 och 64 år i folkmängden (B).

Källa: AKU 1968–2012 (SCB 1973–2014).

sökning som belyser omfattningen av förvärvsarbete i Sverige. Genom tidsanvändningsundersökningen (TAU) studeras hur befolkningen i olika åldersgrupper och levnadssituationer använder sin tid. Undersökningen är precis som AKU en självrapporteringsundersökning. De utvalda respondenterna får fylla i tidsdagböcker där dygnets aktiviteter beskrivs i tiominutersintervall. Beskrivningarna kodas sedan av SCB:s statistiker för att beskriva olika standardiserade aktiviteter. En sådan klass är förvärvsarbete. TAU har hittills genomförts vid tre tillfällen: 1990, 2000 och 2011. Enligt TAU har tiden för förvärvsarbete minskat med 2,6 timmar per vecka mellan 1990 och 2011 (för personer mellan

20 och 64 år). Den största delen av denna minskning står den första perioden för; mellan 2000 och 2011 minskade den totala arbetstiden bara med måttliga 11 minuter per vecka (SCB 2011).

Sammanfattningsvis visar både AKU och TAU att den genomsnittliga arbetade tiden har minskat i Sverige – Sveriges befolkning förvärvsarbetar allt färre timmar. Detta gäller både jämfört med början av 1970-talet och jämfört med början av 1990-talet. Sverige är inte ensamt om denna utveckling – samma trend kan ses i flertalet OECD-länder (*The Economist* 2013).

Förvärvsarbete och fritid

Minskningen av arbetad tid per person

i arbetsför ålder innebär att samhället, antingen som en medveten strategi eller som en omedveten konsekvens, har använt en del av sin välståndsökning under perioden till att minska arbetsbelastningen på medborgarna. Minskningen kan bero på flera olika faktorer. Den kraftiga nedgången kring 1990 tycks indikera att arbetslöshet är en faktor. Men perioden 1968 till 2011 har också präglats av politiska förändringar som har påverkat omfattningen av förvärvsarbete. En lagstadgad 40 timmars arbetsvecka infördes 1976, en femte semestervecka infördes 1978, antalet studerande på gymnasium och högskola har ökat och den totala betalda föräldraledigheten har ökat, för att nämna några exempel. Ett sätt att utifrån offentlig statistik uppskatta storleken av dessa effekter är att utgå från hur många personer som befann sig i studier (inskrivna på högskola eller gymnasium), i arbetslöshet (uppbar arbetslöshetsersättning) eller i föräldraledighet (uppbar föräldrapenning) och beräkna hur mycket större den genomsnittliga arbetade tiden per vecka skulle ha varit om dessa i stället hade förvärvsarbetat. Figur 2 visar antalet timmar per vecka jämfört med 1975 års nivåer som dessa olika förändringar eller grupper motsvarar.

Den enskilt största bortfallsfaktorn i figur 2 är studier, vilket här avser det totala bortfallet på grund av ett ökat antal elever inskrivna i gymnasieskolan och fler inskrivna som heltidsstudenter på högskolan. Totalt innebär högskolestudier ett bortfall av strax under en timme per vecka och person utslaget på hela befolkningen jämfört med 1975. Gymnasieskola står för ett bortfall på 0,5 timmar per vecka och person (SCB 1973–2014).

Den näst största faktorn i diagrammet är arbetslöshet. Det bör dock observeras att diagrammet baseras på hur många personer som uppbar arbetslös-

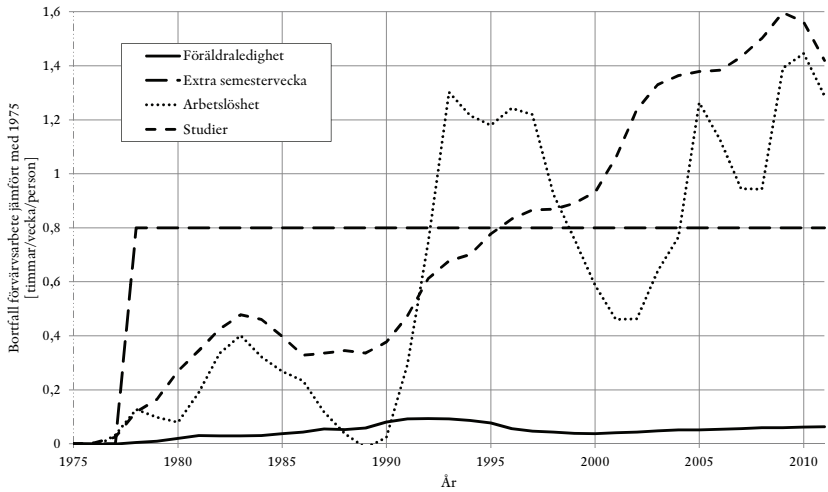
hetsersättning. Eftersom regelverken för detta har förändrats under åren är det viktigt att poängtera att antalet personer med arbetslöshetsersättning inte ger en fullständig bild av undersysselsättning eller arbetslöshet.

Antalet dagar med betald föräldrapenning har ökat kraftigt under perioden (med 150 procent mellan 1975 och 2011) men från en mycket låg ursprungsnivå. Bortfallet på grund av föräldraledighet förblir därmed jämförelsevis lågt. Antalet ersatta sjukpenningdagar har minskat mellan 1975 och 2011 (SCB 1973–2014).

Figur 2 visar hur många personer som officiellt har varit inskrivna i utbildning och hur många som officiellt har uppburit ersättning för arbetslöshet, vilket ger oss en del av bilden kring vilka faktorer som har orsakat minskningen i figur 1. Figuren ger dock ingen direkt information om hur den fria tiden har förändrats. Om den minskning i arbetad tid som framgick ur AKU (figur 1) och TAU motsvaras av en lika stor ökning i tid spenderad i obetalt arbete – exempelvis hemarbete, omhändertagande av närstående eller tid i krävande studier – kommer den troligen inte att uppfattas som en ökning av tiden för fritid och rekreation. TAU ger oss genom uppmätningen av tid spenderad i övriga kategorier en möjlighet att undersöka detta närmare.

Enligt TAU har det mellan 1990 och 2011 skett en kraftig nedgång i kategorin *Totalt hemarbete*, innehållande allt från matlagning och underhållsarbete till omhändertagande av barn, närstående och husdjur. Det totala oavlönade hemarbetet minskade med lika mycket som förvärvsarbetet under perioden (2,6 timmar per vecka och person mellan 1990 och 2011). Tiden spenderad i studier rapporteras också av TAU. Trots den stora ökningen i antalet studerande i gymnasie- och högskola mellan 1990

Figur 2
Bortfallsuppskattningar

Ann: Studier inkluderar högskolestudier (antalet inskrivna heltidsstudenter på högskolan) och gymnasiestudier (antalet inskrivna i gymnasieskolan). Föräldradledighet: personer med föräldrapenning och havandeskapspeng. Arbetslöshet: personer som uppstår arbetslöshetsersättning. Bortfallet per vecka är beräknat utifrån en arbetsvecka på 40 timmar.

Källa: SCB (1975–2011).

och 2011 minskade den genomsnittliga tid som lades på studier med 12 minuter per vecka och person. Det är svårt att från detta dra någon annan slutsats än att den genomsnittliga tid som läggs på studier har minskat drastiskt under perioden räknat per person inskriven i högskolestudier eller gymnasiestudier (SCB 2011a).

De aktiviteter som har ökat under perioden återfinns främst i kategorierna *Personliga behov* (3,6 timmar per vecka mellan 1990 och 2011) och *Fri tid* (3,2 timmar per vecka under samma period). Till den förra räknas poster som tid för sömn, måltider och personlig omvårdnad. *Fri tid* ska i TAU uppfattas som fritid som inte samtidigt har några hemarbetsaspekter (dvs sant fri tid eller vad som ibland kallats improduktiv tid). Exempel på aktiviteter som räknas hit är tv-tittande, social samvaro, hobbyer och friluftsliv; däremot räknas trädgårdsentusiastens påtande i rabatterna eller den bilintresserades meckande med bilen till

kategori *Totalt hemarbete* (SCB 2011).

TAU visar att den minskade förvärvstiden sedan 1990 i stor utsträckning används till fritids- och nöjesaktiviteter. Ökningen av fritid och personlig tid är to m större än minskningen av förvärvsarbetsad tid, eftersom vi ägnar mindre tid till hemarbete; totalt har tiden i totalt arbete per vecka minskat med 5,2 timmar per vecka medan den fria tiden och tiden för personliga behov har ökat med 6,8 timmar per vecka.

Konsekvenser

Man kan definiera dikotomin arbete-fritid på olika sätt. Många undersökningar diskuterar arbetad tid per person i arbetskraften. Ur ett lite längre perspektiv (sedan mitten av 1800-talet i Ausubel och Grübler 1995 och sedan 1960-talet i OECD 1998) har arbetstiden per person i arbetskraften minskat i flertalet OECD-länder. TAU indikerar också en svag minskning av arbetad tid per vecka för personer i arbetskraften mellan 1990

och 2011, men denna minskning är mindre än minskningen av arbetstiden fördelad på befolkningen i stort. OECD (1998) har också rapporterat att den arbetade tiden per person i arbetskraften har avtagit sedan 1960-talet. Men att mäta tid per person i arbetskraften är missvisande för den som vill förstå förändringar i arbetad tid sett som alternativ till fritid, eftersom måttet utelämnar flera avgörande faktorer. TAU visar exempelvis att vår tillgängliga samt fria tid fortsätter att öka på bekostnad av exempelvis förvärsarbete, hemarbete och studier. Ausubel och Grübler (1995) påpekar också att den stigande förväntade livslängden i förhållande till en konstant eller sjunkande pensionsålder har varit en stark faktor i att öka andelen fritid historiskt. Eftersom trenden med ökande livslängd förväntas hålla i sig under de närmaste decennierna (de la Croix m fl 2009), kan detta förväntas fortsätta ge oss mer och mer fritid sett över hela vår livslängd.

Det finns gott om tecken på att fritid är någonting värdefullt för många svenskar och att många väljer att lägga allt större andel av sin inkomst på sin fritid. Konsumentverket visar att de tre största ökningarna i vår konsumtion mellan 2011 och 2012 samtliga var fritidsrelaterade (*Hushållens konsumtion i utlandet* ökade med 6,6 procent, *Fritid, underhållning och kultur* med 3,4 procent och *Hotell, caféer och restauranger* med 3,1 procent). Också över en längre period (2002–12) hamnar kategorin *Fritid, underhållning och kultur* på andra plats i rangordningen av de kategorier av befolkningens konsumtion som har ökat mest (Konsumentverket 2013). En internationell utblick visar ett negativt samband mellan BNP per capita och arbetad tid per person i arbete (*The Economist* 2013), vilket indikerar att ökad produktivitet i många fall läggs på minskad arbetstid även internationellt.

Det är därför glädjande att andelen fritid fortsätter att öka på bekostnad av tiden för förvärsarbete genom hela den period för vilken vi har tillförlitlig statistik. Det genomsnittliga antalet arbetade timmar avtar visserligen bara till början av 1990-talet, men den totala fritiden tycks fortsätta öka även efter denna tidpunkt. Det är viktigt att inse att den ökade fritiden inte bara orsakas av direkt arbetstidsrelaterad lagstiftning, såsom arbetstidsförkortning eller införandet av extra semesterdagar, utan att den också sker som en effekt av indirekta faktorer, som kollektivt finansierad icke arbetande tid (framför allt studier), genom att vi lägger allt mindre tid på hemarbete till följd av tekniska innovationer och som effekt av en stigande livslängd.

REFERENSER

- Ausubel, J H och A Grübler (1995), "Working Less and Living Longer: Long-Term Trends in Working Time and Time Budgets", *Technological Forecasting and Social Change*, vol 50, s 195–213.
- de la Croix, D, T Lindh och B Malmberg (2009), "Demographic Change and Economic Growth in Sweden: 1750–2050", *Journal of Macroeconomics*, vol 31, s 132–148.
- de Graaf, J, D Wann och T H Naylor (2005), *Affluenza: The All-Consuming Epidemic*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco.
- Kasser, T (2003), *The High Price of Materialism*, Bradford Books, Cambridge.
- Konsumentverket (2013), *Konsumentrapporten*, rapport, Konsumentverket, Stockholm.
- OECD (1998), *Employment Outlook – Towards an Employment-Centred Social Policy*, OECD, Paris.
- Sangheon, L, D McCann och J C Messenger (2007), *Working Time Around the World*, Routledge, London.
- SCB (olika år), *Statistisk årsbok*, SCB, Stockholm.
- SCB (2011), "Nu för tiden. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/11", *Levnadsförhållanden rapport 123*, SCB, Stockholm.
- The Economist* (2013), "Working Hours – Get a Life", <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/09/working-hours> (2013-01-16).